

охоплюватиме як лінгвістичні, так і соціокультурні аспекти. Адже мова — це не лише засіб спілкування, а й дзеркало суспільних змін.

Подальше дослідження фемінітивів сприятиме кращому розумінню трансформацій у сучасній українській мові та допоможе створити більш толерантне мовне середовище, яке відповідає викликам часу.

Список використаної літератури

1. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2019. 440 с.
2. Дві причини не вживати фемінітиви. Діаріуш або тиск слова. 2017. URL: <https://maksymus.wordpress.com/2017/11/09/500520/> (дата звернення: 25.10.2024).
3. Малахова О. Фемінітиви – не данина моді, вони властиві українській мові як системі. 2016. URL: <http://womo.ua/olena-malahova/> (дата звернення: 26. 03. 2023).
4. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970—1980.

Юлія Гарасим,

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник:

д-р філол. наук, проф. Тетяна Вільчинська

ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У НАУКОВО-ФАНТАСТИЧНІЙ ПРОЗІ МАКСА КІДРУКА

Контекстуальне вживання і функціонування фразем у художніх текстах стає особливо актуальним впродовж останніх років. Використання фразеологізмів у літературних текстах сприяє формуванню ідіостилю митця та надає творам

особливої неповторності. Сьогодні науковці активно досліджують індивідуальний стиль і особливості його формування в межах літературознавчої або мовознавчої площини. Студіювання специфіки авторського вживання фразеологізмів належить до актуальних проблем сучасної лінгвістики.

«Індивідуальний стиль – це іманентний прояв істотних ознак таланту у конкретному художньому творі, мистецька документалізація своєрідності світосприйняття певного автора, його нахилу до ірраціонального чи раціонального мислення, до міметичних принципів чи розкутого образотворення, його естетичного смаку, що в сукупності формують неповторне духовне явище», – таке визначення цього поняття подано у літературознавчому словнику-довіднику [7, с. 303]. Дослідження письменницького ідіостилю має на меті розкрити особливості використання, експресивність і потенціал різноманітних мовних одиниць у літературних текстах.

Індивідуальне авторське «Я» сучасного українського письменника Макса Кідрука є надзвичайно яскравим, що повною мірою виявляється у всіх його романах, зокрема й науково-фантастичній прозі. Мова творів письменника вирізняється експресивністю, оригінальністю та багатогранністю. Емотивності автор досягає завдяки введенню в текст влучних фразеологічних одиниць (ФО). Варто зазначити, що митець не лише вдало підбирає їх, а й видозмінює або ж повністю модифікує, надаючи ФО нових значень.

Творча трансформація чи модифікація фразеологізмів має на меті конкретні стилістичні завдання. Оскільки фраземи у мовленні виконують функцію образних одиниць, то вони «використовуються з певними художньо-виражальними настановами або набувають того чи іншого емоційного забарвлення» [2, с. 156].

Різні аспекти функціонування, явища трансформації та модифікації стійких сполук у художніх текстах розглядають і ґрунтовно описують у своїх наукових

працях такі дослідники, як: Л. Авксентьєв, В. Білоноженко, М. Вовк, І. Гнатюк, Л. Давиденко, І. Третьякова, В. Ужченко, Л. Чабаненко, Л. Щербачук та інші.

У науковій літературі відомо декілька трактувань понять «трансформація» та «модифікація» ФО. В. Білоноженко та І. Гнатюк зазначають, що це «стилістичний засіб, який полягає у цілеспрямованому оновленні семантики, модифікації структури традиційних ФО» [1, с. 8]. С. Гурбанська стверджує, що «оказіональні трансформації сталих виразів полягають в обов'язковій перебудові структури та, відповідно, семантики сталих виразів, а також у перетворенні їхнього стилістичного забарвлення і виявленні необмежених конотативних можливостей» [3, с. 73].

Як бачимо, на сучасному етапі немає чіткої класифікації індивідуально-авторських трансформацій, тому дотримуємося традиційного поділу прийомів трансформації ФО на дві групи: семантичну (з перетворенням семантики) і структурно-семантичну (з перетворенням структури й семантики).

Проаналізувавши науково-фантастичну прозу Макса Кідрука, можемо стверджувати, що в його творах наявні модифіковані та трансформовані стійкі сполуки обох груп. Досліджуючи авторські модифікації фразем у романах митця, послуговувалися класифікацією українського мовознавця В. Білоноженка. На підставі аналізу виявлених змін мовних фактів можна стверджувати, що в романах митця простежуються такі різновиди структурно-семантичних трансформацій: 1. Лексична заміна компонентів ФО словами вільного вжитку. 2. Поширення/усічення фразеологізму. 3. Контамінація фразеологічних одиниць. 4. Синтаксична інверсія (За Н. Тимошук).

Найчисельнішою з-поміж інших груп є лексична заміна компонентів фразеологізмів, що демонструє заміну одного з компонентів традиційної ФО. У більшості випадків автор замінює один із компонентів фраземи, зберігаючи усталений вигляд інших, тому ми сприймаємо ці фразеологічні одиниці як звичні, наприклад: *«Лише зиркала спідлоба та мовчки сунула назирці»* [4, с. 470], порівняємо: *назирці ходити*. В аналізованому фразеологізмі спостерігаємо заміну компонента *ходити* на слово *сунути*, що увиразнює

традиційну фразему та відповідає реальному змісту зображуваного, адже в цьому випадку мова йде про пересування в певному напрямку, тому лексема *сунути* тематично влітається в контекст і надає ідіомі нового відтінку значення («настирливо рухатися в якомусь напрямку»). Розглянемо ще декілька найпоказовіших, на нашу думку, авторських структурно-семантичних модифікацій ФО цього типу в романах митця.

Так, субституції зазнає традиційний фразеологізм *ховати голову в пісок*. Замінивши структурний компонент *ховати* на слово *заштовхати*, Макс Кідрук вводить у текст роману ФО *заштовхати голову в пісок*, що є більш експресивною. Утворена в такий спосіб стійка сполука корелює із значенням загальновідомої вищезгаданої традиційної ФО, а саме: «уникати небезпеки, тікати від неї», наприклад: «*Ми ще трохи поспілкувалися – я пообіцяв, що обов'язково відведу Теодора до лікаря, – й попрощалися. А потім... **заштовхав голову в пісок***» [6, с. 52].

Багато фразем зазнали поширення або ж усічення компонентного складу, що пов'язано з порушення митцем кількісного складу одиниць. Так було утворено інші подібні одиниці: *крізь землю провалитися, не могли склепити очей, міняти частіше за рукавички, виставляти на показ зуби* тощо.

Поповнення стійких сполук новими компонентами трапляється в аналізованих текстах досить часто. Характерним є додавання заперечної частки *не* в структуру фразеологізмів, що змінює значення традиційного стійкого звороту на протилежне і таким чином утворює антонімічну сполуку. Фраземи подібного типу вважаються авторськими модифікаціями, оскільки не фіксуються у словниках. Наприклад, додавши до фразеологічної одиниці *кривити душею частку не*, письменник надає їй семантики – «бути щирим, нелицемірним». У романі читаємо: «*Марк **не кривив душею**, відповідаючи дідові, що навряд чи вони із Сонєю потоваришують*» [5, с. 66].

Окрім поширення складу ФО, письменник вдається до усічення. Трансформуючи фраземи в такий спосіб, автор опускає ті компоненти, які в конкретних умовах не є семантично стрижневими [1, с. 132]. Макс Кідрук

вдається до редукції традиційних стійких зворотів з метою лаконізації мовлення. Скорочуючи складові компоненти фраземи, митець забирає незначні частини фразеологізмів, як-от: частки, сполучники чи прийменники. Наприклад, фразеологізм *мов (наче) крізь землю провалитися* зазнає усічення і вживається у тексті роману так: «*Машка тупо крізь землю провалилася*» [5, с. 273]. Як бачимо, відсутність слова *мов* на семантику ФО не вплинула.

Зі стилістичного погляду цікавим є трансформований фразеологізм *проїдуть крізь зціплені зуби*. Можна вважати, що цей стійкий зворот Макс Кідрук утворив за допомогою контамінації, тобто схрещування в одному виразі двох чи кількох ФО [1, с. 138]. Так письменник у своєму науково-фантастичному романі «Зазирни у мої сни» з'єднав дві фраземи: 1. ФО *цідуть крізь зуби* + 2. ФО *зціпити зуби*. Аналізований різновид структурно-семантичної модифікації зумовлений наявністю спільного для обох компонентів слова *зуби*. Новоутворена фразеологічна одиниця несе у творі функціональне навантаження та увиразнює значення (спільне для обох стійких сполук) – «говорити повільно, неохоче або ж стримуючи свої почуття», наприклад: «*Як ви смієте? – крізь зціплені зуби проїдив я*» [6, с. 252].

Окрім структурно-семантичних трансформацій фразеологізмів, у творах письменника знаходимо стійкі сполуки, які зазнали семантичної модифікації. Мовознавці зазначають, що «семантична трансформація – це зміни традиційної семантики фразеологізму, спричинені його актуалізацією в особливих контекстуальних умовах, внаслідок чого узуальне фразеологічне значення набуває додаткових відтінків або ж реалізується семантична двоплановість чи то окремих компонентів ФО, чи словосполучення в цілому» [1, с. 84].

У творах Макса Кідрука фразеологізми *залити фарбою* та *насупити брови* зазнають подвійної актуалізації, тобто компоненти цих фразем раніше вживалися як вільні словосполучення, а письменник метафоризував їх і надав цим одиницям фразеологічної семантики. Значення вищезгаданих стійких зворотів ми розуміємо з контексту. Наприклад: «– *Можна поцікавитися, що*

ви задумали? О – Ні. – Дід насунив брови, проте очі всміхалися» [5, с. 137]. У цьому реченні вільне словосполучення трансформоване автором у стійку сполуку, значення якої зрозуміле з контексту – «виражати незадоволення». ФО *залити фарбою* також утворилася за допомогою подвійної актуалізації, адже її значення актуалізується саме в тексті: *«Та вона помилялася: настирливий, загострений погляд Анни Ігорівни приклеївся саме до неї, Руті Статник. Дівчина відчула, як обличчя заливає фарбою»* [4, с. 59]. Як бачимо, метафоризоване словосполучення, у якому компоненти втратили свою лексичну самостійність, набуває специфічного фразеологічного значення – «червоніти від зніяковіння».

Отже, дослідивши модифіковані та індивідуально-авторські фразеологізми в науково-фантастичній прозі Макса Кідрука, ми переконалися, що розглянуті стійкі сполуки майстерно змінені автором за допомогою структурно-семантичної або семантичної трансформації. Модифікуючи, доповнюючи та усічуючи фраземи, митець утворює унікальні авторські фразеологізми, що сприяє поповненню української фразеологічної скарбниці. Письменник вдається до подібних трансформацій, щоб зробити розповідь експресивнішою, увиразнити мову творів та евфемізувати зображуване.

Список використаної літератури

1. Білоноженко В., Гнатюк І. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ: Наук. думка, 1999. 156 с.
2. Бойченко Н. О. Стійкі дієслівні сполуки у публіцистичному тексті : типологічні ознаки та експресивний потенціал: автореф. дис. ... к. філол. н. Київ, 2002. 19 с.
3. Гурбанська, С. О. Фразеологічна ідентифікація узуальних та okazіальних стійких висловлювань у художніх текстах. *Studia linguistica: збірник наукових праць / КНУТШ*. Київ, 2009. Вип. 3. С. 68–75.
4. Кідрук М. Доки світло не засне назавжди: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 560 с.

5. Кідрук М. Не озирайся і мовчи: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 512 с.

6. Кідрук М. Зазирни у мої сни: роман. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 528 с

7. Літературознавчий словник-довідник /за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ: Академія, 2006. 752 с.

Марія Здирко

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник:

д-р філол. наук, проф. Тетяна Вільчинська

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ПОРІВНЯНЬ У РОМАНІ ДАРИ КОРНІЙ «ГОНИХМАРНИК»

Порівняння служать для передачі найтонших відтінків думок, почуттів, за допомогою них письменники створюють яскравий і виразний образ довкілля. У контексті лінгвостилістики порівняння кваліфікують як вислів, у якому уявлення про зображуваний предмет конкретизується через зіставлення його з іншим предметом, таким, що містить у собі необхідні для конкретизації уявлення ознаки в більш концентрованому вияві. Тобто порівняння – це фігура мови, у якій зображення особи, предмета, явища чи дії передано через найхарактерніші ознаки, що органічно властиві іншим особам, предметам чи явищам [4, с. 469].

Цей троп вважається одним із найпростіших та найчастіше вживаних у художніх текстах. Кожен автор прагне додати до своїх описів свіжі й іноді навіть несподівані порівняння. До того ж, зміни в політичному, економічному та технологічному житті суспільства сприяють появі нових суб'єктів і об'єктів для порівнянь, що збагачує образність мови [1, с. 31].